

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Сумська філія
Кафедра юридичних дисциплін**

РОБОЧА ПРОГРАМА

навчальної дисципліни «Сучасні проблеми трудового права» вибіркового
компонент освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

**081 Право
(правозастосування)**

Харків 2019

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 24.01.2019 № 1

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
ХНУВС
Протокол від 08.01.2019 р. № 1

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС (з юридичних дисциплін)

Протокол від 23.01.2019 № 1

Розглянуто на засіданні кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС
(протокол від 08.01.19 № 11)

Розробники:

1. Директор Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Лукаш Сергій Станіславович
2. Доцент кафедри юридичних дисциплін, кандидат юридичних наук Дуравкіна Наталія Ігорівна

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри трудового та господарського права Факультету № 2 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор, Мельник К. Ю.
2. Суддя Сумського окружного адміністративного суду, кандидат юридичних наук, Глазко С. М.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Шифри та назви галузі знань, код та назва спеціальності, ступінь вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів ECTS – 4 Загальна кількість годин – 120 Кількість тем – 10	081 Право (правозастосування) магістр	Навчальний курс 2 Семестр 3 Види контролю: екзамен
Розподіл навчальної дисципліни за видами занять:		
денна форма навчання		заочна форма навчання
Лекції – 20;		Лекції – 10;
Семінарські заняття – 20;		Семінарські заняття – 6;
Самостійна робота – 80;		Самостійна робота – 104;

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – поглиблення знань студентів у сфері правового регулювання соціально-трудових відносин, зростання рівня правової свідомості та культури, формування навичок застосування правових норм трудового права і права соціального забезпечення

Завдання оволодіння системними знаннями за темами дисципліни, вироблення у майбутніх прокурорів умінь ефективно захищати гарантовані Конституцією України права громадян на працю та соціальний захист, ініціювання науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення законодавства з цих питань.

Міждисциплінарні зв'язки: вивчення програмного матеріалу вміщує використання міжпредметних зв'язків із спеціальними дисциплінами: теорією держави і права, конституційним правом, адміністративним правом, трудовим правом, кримінальним правом та іншими дисциплінами.

Очікувані результати навчання: у результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати: *знати:*

- співвідношення трудового права з деякими суміжними галузями права;
- правові проблеми здійснення та захисту трудових прав громадян;
- проблеми правового регулювання трудових відносин;
- сучасні проблеми функцій і принципів трудового права;
- актуальні питання суб'єктів трудового права;
- проблеми індивідуальних та колективних відносин в трудовому праві

України;

- сучасні проблеми зайнятості та працевлаштування населення. Нетипові форми зайнятості;
- проблеми правового регулювання робочого часу і часу відпочинку
- проблеми правового регулювання оплати праці
- судову практику застосування норм трудового права;
- особливості гармонізації трудового права України з правом Європейського Союзу

вміти:

- аналізувати спірні питання застосування правових норм у сфері соціально-трудових відносин;
- надавати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного трудового законодавства;
- формувати власну позицію стосовно вирішення проблемних питань реалізації конституційних прав суб'єктами трудових правовідносин та відносин соціального забезпечення;
- застосовувати останні нововведення в законодавстві про працю;
- визначати особливості розробки колективних договорів і локальних нормативних правових актів у сфері праці, трудових договорів (контрактів).

3. Програма навчальної дисципліни

Тема № 1. «Актуальні питання предмету та системи трудового права України»

Поняття та правова природа трудового права. Суспільні відносини, що становлять предмет трудового права України та проблеми їх визначення. Особливості методу правового регулювання трудових відносин.

Система трудового права та підходи до її визначення. Співвідношення трудового права з іншими елементами системи права України.

Тема № 2. «Проблеми правового регулювання трудових відносин»

Поняття та склад трудових відносин та тісно пов'язаних з ними. Індивідуальні й колективні трудові правовідносини. Проблеми інтеграції соціально-трудових відносин України в систему відносин, визнану МОП.

Проблеми формування і розвитку соціально-трудових відносин в Україні

Проблеми правового регулювання трудових відносин державних службовців. Проблеми правового регулювання трудових відносин осіб, що працюють за кордоном.

Тема № 3. «Сучасні проблеми функцій і принципів трудового права»

Поняття, значення та класифікація функцій трудового права через призму сучасних наукових поглядів: функція – це соціальне призначення права;

функція – це напрям правового впливу; функція – це і те і інше разом.

Сутність та система функцій трудового права: захисна-виробнича, виховна; економічна-соціальна; регулятивна-захисна-охоронна тощо. Сучасний розвиток наукових досліджень проблеми принципів права: загальнолюдські принципи і принципи юридичні.

Поняття принципів трудового права, їх ознаки, класифікація та значення для правового регулювання праці.

Загально правові, міжгалузеві, галузеві, внутрішньогалузеві юридичні принципи. Принципи, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці й ефективної зайнятості. Принципи, які містять керівні засади в галузі встановлення умов праці працівників.

Принципи, що визначають правове регулювання трудових правовідносин працівників. Принципи, що відображають головні напрями правової політики в галузі охорони здоров'я і захисту трудових прав працівників.

Тема № 4. «Актуальні питання суб'єктів трудового права»

Проблемні питання суб'єктного складу трудових правовідносин. Класифікація суб'єктів трудового права. Головні і другорядні суб'єкти трудового права. Органи нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства та органи зайнятості. Органи первинної профспілкової організації (профспілкові представники) або інші органи, уповноважені представляти найманих працівників у трудових правовідносинах.

Особливості правового статусу працівників як суб'єктів трудових відносин. Неповнолітні як суб'єкти трудового права. Іноземці та особи без громадянства як суб'єкти трудового права. Особливості правового регулювання праці жінок.

Актуальні аспекти правового статусу роботодавців у трудових відносинах. Юридичні особи. Фізичні особи підприємці. Держава. Професійні спілки як суб'єкт трудового права.

Тема № 5. «Проблеми індивідуальних та колективних відносин в трудовому праві України»

Правові ознаки, що характеризують найману працю в Україні.

Визначення найманого працівника за трудовим законодавством України. Особливості правового регулювання: найманих працівників (залежна праця), працівників подібних до найманих (залежна праця з виконанням особливих державних функцій), – державні службовці, судді, прокурорські працівники, атестовані працівники органів внутрішніх справ, служби безпеки, військовослужбовці; працюючих співвласників (поєднання самостійної і залежної праці) – члени кооперативів, колективних підприємств, господарських товариств, фермерських господарств. Проблеми сучасної експансії трудового права.

Поняття колективних відносин в сфері забезпечення правового регулювання трудових відносин. Соціально-управлінські та соціально-партнерські відносин в процесі реалізації норм трудового права.

Сучасні погляди вчених-правників на розвиток індивідуальних та колективних відносин в сфері праці.

Тема № 6. «Сучасні проблеми зайнятості та працевлаштування населення. Нетипові форми зайнятості»

Скорочення попиту на працю. Проблеми безробіття. Безробіття, його показники і види. Допомога по безробіттю. Неформальна і нетоварна зайнятість. Міжнародний досвід регулювання зайнятості.

Нетипові форми зайнятості: повна зайнятість за умов гнучких форм організації робочого часу; неповна зайнятість, тобто режими зайнятості неповний робочий час; тимчасові працівники; зайнятість на засадах вторинної зайнятості; зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру; надомна праця; праця за викликом; дистанційна зайнятість; позикова праця (лізинг персоналу, аутстафінг персоналу, аутсорсинг персоналу); неформальна зайнятість; нереєстрована зайнятість у неформальному секторі.

Тема № 7. «Проблеми правового регулювання робочого часу і часу відпочинку»

Гарантії правового захисту права на працю та відпочинок. Практика застосування найманої праці у світі. Поняття і зміст трудової правосуб'єктності. Відмінність трудового договору від угоди цивільно-правового характеру.

Співвідношення нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю. Поняття й види режиму робочого часу.

Робота понад встановлену тривалість робочого дня (надурочні роботи, чергування). Відсторонення від роботи і його відмінність від розірвання трудового договору.

Форми реалізації права на відпочинок. Поняття і види відпусток. Відпустки без збереження заробітної плати. Порядок надання й відкликання з відпустки. Поняття, ознаки і зміст трудового договору. Контракт як вид трудового договору.

Тема № 8. «Проблеми правового регулювання оплати праці»

Гарантії правового захисту права на своєчасне одержання винагороди за працю. Поняття заробітної плати, її структура та порядок виплати. Види і суть методів регулювання оплати праці. Випадки нарахування й виплати середньомісячної заробітної плати. Співвідношення понять «заробітна плата» та «оплата праці». Страйк як крайній засіб вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) щодо заборгованості із заробітної плати. Проблема виплати заробітної плати «у конвертах» та/або в неповному розмірі. Правове регулювання державного нагляду і контролю за додержанням законів про оплату праці. Особливості прокурорської діяльності у сфері оплати праці.

Тема № 9. «Актуальні проблеми юридичної відповідальності в трудовому праві України»

Загальні засади юридичної відповідальності в трудовому праві та праві соціального забезпечення. Види юридичної відповідальності у сфері соціально-трудових відносин.

Роль правових методів у забезпеченні трудової дисципліни. Умови і підстави дисциплінарної та матеріальної відповідальності у трудовому праві.

Особливості цивільно-правової та адміністративної відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про працю та соціальний захист. Відмінність матеріальної відповідальності у трудовому праві від майнової відповідальності у цивільному праві.

Правове регулювання кримінальної відповідальності суб'єктів трудового права та права соціального забезпечення.

Порядок визначення заподіяної працівником шкоди. Проблемні питання відшкодування шкоди, заподіяної винною стороною трудового договору (контракту). Місце і роль прокурора у розгляді спорів щодо захисту трудових і соціальних прав.

Тема № 10. «Проблеми гармонізації трудового права України з правом Європейського Союзу»

Політика України в напрямку Європейської інтеграції включає три основних аспекти: впровадження в юридичну практику норм та принципів ради Європи, адаптацію трудового законодавства до законодавства ЄС, використання європейських стандартів та зарубіжного досвіду в правовому регулюванні трудових правовідносин. Разом з тим слід уникати штучного запозичення правових норм і перенесення їх у законодавство України без урахування національних особливостей і реального стану економіки, бо не всі іноземні ідеї, норми оцінюються прогресивно навіть західними дослідниками. Проблема механізму адаптації трудового законодавства України з міжнародним правом вимагає також урахування того, що система останнього поділяється на публічне і приватне право.

4. Структура навчальної дисципліни

4.1.1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю	
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття		Самостійна робота
Семестр № 3							
Тема № 1. Актуальні питання предмету та системи трудового права України	12	2	2			8	екзамен
Тема № 2. Проблеми правового регулювання трудових відносин	12	2	2			8	
Тема № 3. Сучасні проблеми функцій і принципів трудового права	12	2	2			8	
Тема № 4. Актуальні питання суб'єктів трудового права	12	2	2			8	
Тема № 5. Проблеми індивідуальних та колективних відносин в трудовому праві України	12	2	2			8	
Тема № 6. Сучасні проблеми зайнятості та працевлаштування населення. Нетипові форми зайнятості	12	2	2			8	
Тема № 7. Проблеми правового регулювання робочого часу і часу відпочинку	12	2	2			8	
Тема № 8. Проблеми правового регулювання оплати праці	12	2	2			8	
Тема № 9. Актуальні проблеми юридичної відповідальності в трудовому праві України	12	2	2			8	
Тема № 10. Проблеми гармонізації трудового права України з правом Європейського Союзу	12	2	2			8	
Всього за семестр № 3:	120	20	20			80	

4.1.2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю	
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття		Самостійна робота
Семестр № 3							
Тема № 1. Актуальні питання предмету та системи трудового права України	12	2	2			8	екзамен
Тема № 2. Проблеми правового регулювання трудових відносин	12	-	-			12	
Тема № 3. Сучасні проблеми функцій і принципів трудового права	12	-	-			12	
Тема № 4. Актуальні питання суб'єктів трудового права	12	-	-			12	
Тема № 5. Проблеми індивідуальних та колективних відносин в трудовому праві України	12	-	-			12	
Тема № 6. Сучасні проблеми зайнятості та працевлаштування населення. Нетипові форми зайнятості	12	2	-			8	
Тема № 7. Проблеми правового регулювання робочого часу і часу відпочинку	12	2	2			8	
Тема № 8. Проблеми правового регулювання оплати праці	12	2	2			8	
Тема № 9. Актуальні проблеми юридичної відповідальності в трудовому праві України	12	2	-			8	
Тема № 10. Проблеми гармонізації трудового права України з правом Європейського Союзу	12	-	-			8	
Всього за семестр № 3:	120	10	6			104	

4.1.3. Питання, що виносяться на самостійне опрацювання

Перелік питань до тем навчальної дисципліни				Література:
	Тема № 1. Актуальні питання предмету та системи трудового права України			1, 16-25, 45, 56-59
		1. Поняття та правова природа трудового права.	2. Суспільні відносини, що становлять предмет трудового права	

	<p>України та проблеми їх визначення.</p> <p>3. Особливості методу правового регулювання трудових відносин.</p> <p>4. Система трудового права та підходи до її визначення.</p> <p>5. Співвідношення трудового права з іншими елементами системи права України.</p>	
	<p>Тема № 2. Проблеми правового регулювання трудових відносин</p> <p>1. Поняття та склад трудових відносин</p> <p>2. Поняття та склад тісно пов'язаних з трудовими відносинами.</p> <p>3. Індивідуальні трудові правовідносини.</p> <p>4. Колективні трудові правовідносини.</p> <p>5. Проблеми інтеграції соціально-трудова відносин України в систему відносин, визнану МОП.</p> <p>6. Проблеми формування і розвитку соціально-трудова відносин в Україні</p> <p>7. Проблеми правового регулювання трудових відносин державних службовців.</p> <p>8. Проблеми правового регулювання трудових відносин осіб, що працюють за кордоном.</p>	1, 16-25, 26, 56-59
	<p>Тема № 3. Сучасні проблеми функцій і принципів трудового права</p> <p>1. Поняття, значення та класифікація функцій трудового права.</p> <p>2. Захисна-виробнича, виховна; економічна-соціальна; регулятивна-захисна-охоронна функції трудового права.</p> <p>3. Сучасний розвиток наукових досліджень проблеми принципів права: загальнолюдські принципи і принципи юридичні.</p> <p>4. Поняття принципів трудового права, їх ознаки, класифікація та значення для правового регулювання праці.</p> <p>5. Принципи, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці й ефективної зайнятості.</p> <p>6. Принципи, які містять керівні засади в галузі встановлення умов праці працівників.</p> <p>7. Принципи, що визначають правове регулювання трудових правовідносин працівників.</p> <p>8. Принципи, що відображають головні напрями правової політики в галузі охорони здоров'я і захисту трудових прав працівників.</p>	1, 16-25, 44, 56-59
	<p>Тема № 4. Актуальні питання суб'єктів трудового права</p> <p>1. Проблемні питання суб'єктного складу трудових правовідносин.</p> <p>2. Класифікація суб'єктів трудового права.</p> <p>3. Головні і другорядні суб'єкти трудового права.</p> <p>4. Органи нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства та органи зайнятості.</p> <p>5. Органи первинної профспілкової організації (профспілкові представники) або інші органи, уповноважені представляти найманих працівників у трудових правовідносинах.</p> <p>6. Особливості правового статусу працівників як суб'єктів трудових відносин.</p> <p>7. Неповнолітні як суб'єкти трудового права.</p> <p>8. Іноземці та особи без громадянства як суб'єкти трудового права.</p> <p>9. Особливості правового регулювання праці жінок.</p>	1, 13, 16-25, 48, 55, 56-59

	<p>10.Актуальні аспекти правового статусу роботодавців у трудових відносинах.</p> <p>11.Юридичні особи як суб'єкт трудового права.</p> <p>12.Фізичні особи підприємці як суб'єкт трудового права.</p> <p>13.Держава як суб'єкт трудового права.</p>	
	<p>Тема № 5. Проблеми індивідуальних та колективних відносин в трудовому праві України</p> <p>1. Поняття колективних відносин в сфері забезпечення правового регулювання трудових відносин.</p> <p>2. Соціально-управлінські та соціально-партнерські відносин в процесі реалізації норм трудового права.</p> <p>3. Сучасні погляди вчених-правників на розвиток індивідуальних та колективних відносин в сфері праці.</p>	1, 6, 9, 16-25, 53, 56-59
	<p>Тема № 6. Сучасні проблеми зайнятості та працевлаштування населення. Нетипові форми зайнятості</p> <p>1. Повна зайнятість за умов гнучких форм організації робочого часу.</p> <p>2. Неповна зайнятість, тобто режими зайнятості неповний робочий час.</p> <p>3. Тимчасові працівники.</p> <p>4. Зайнятість на засадах вторинної зайнятості.</p> <p>5. Зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру</p> <p>6. Надомна праця.</p> <p>7. Праця за викликом.</p> <p>8. Дистанційна зайнятість.</p> <p>9. Позикова праця (лізинг персоналу, аутстафінг персоналу, аутсорсинг персоналу).</p> <p>10.Неформальна зайнятість.</p> <p>11.Нереєстрована зайнятість у неформальному секторі</p>	1, 2, 16-25, 27, 31, 40, 56-59
	<p>Тема № 7. Проблеми правового регулювання робочого часу і часу відпочинку</p> <p>1. Гарантії правового захисту права на працю та відпочинок.</p> <p>2. Співвідношення нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю.</p> <p>3. Поняття й види режиму робочого часу.</p> <p>4. Робота понад встановлену тривалість робочого дня (надурочні роботи, чергування).</p> <p>5. Відсторонення від роботи і його відмінність від розірвання трудового договору.</p> <p>6. Форми реалізації права на відпочинок.</p> <p>7. Поняття і види відпусток.</p> <p>8. Відпустки без збереження заробітної плати.</p> <p>9. Порядок надання й відкликання з відпустки.</p> <p>10.Поняття, ознаки і зміст трудового договору.</p> <p>11.Контракт як вид трудового договору.</p>	1, 16-25, 39, 52, 56-59
	<p>Тема № 8. Проблеми правового регулювання оплати праці</p> <p>1. Гарантії правового захисту права на своєчасне одержання винагороди за працю.</p> <p>2. Поняття заробітної плати, її структура та порядок виплати.</p> <p>3. Види і суть методів регулювання оплати праці.</p> <p>4. Випадки нарахування й виплати середньомісячної заробітної плати. Співвідношення понять «заробітна плата» та «оплата</p>	1-10, 16-25, 42, 47, 56-59

	<p>праці».</p> <p>5. Страйк як крайній засіб вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) щодо заборгованості із заробітної плати.</p> <p>6. Проблема виплати заробітної плати «у конвертах» та/або в неповному розмірі.</p> <p>7. Правове регулювання державного нагляду і контролю за додержанням законів про оплату праці.</p>	
	<p>Тема № 9. Актуальні проблеми юридичної відповідальності в трудовому праві України</p> <p>1. Умови і підстави дисциплінарної та матеріальної відповідальності у трудовому праві.</p> <p>2. Особливості цивільно-правової та адміністративної відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про працю та соціальний захист.</p> <p>3. Відмінність матеріальної відповідальності у трудовому праві від майнової відповідальності у цивільному праві.</p> <p>4. Правове регулювання кримінальної відповідальності суб'єктів трудового права та права соціального забезпечення.</p> <p>5. Порядок визначення заподіяної працівником шкоди.</p> <p>6. Проблемні питання відшкодування шкоди, заподіяної винною стороною трудового договору (контракту).</p>	1, 16-25, 38, 39, 51, 54, 56-59
	<p>Тема № 10. Проблеми гармонізації трудового права України з правом Європейського Союзу</p> <p>1. Політика України в напрямку використання європейських стандартів та зарубіжного досвіду в правовому регулюванні трудових правовідносин.</p> <p>2. Проблема механізму адаптації трудового законодавства України з міжнародним правом.</p>	1, 16-25, 35, 41, 43, 44, 50, 56-59

5. Індивідуальні завдання

5.1.1. Теми рефератів

1. Проблеми кодифікації трудового законодавства.
2. Порівняльна характеристика системи трудового права України з системами трудового права іноземних держав.
3. Види прогалин у трудовому праві та перспективи реформування законодавства про працю України.
4. Співвідношення трудових правовідносин з правовідносинами в суміжних галузях права.
5. Контракт - особлива форма трудового договору.
6. Напрямки розвитку трудового законодавства України: окремі аспекти проблеми.
7. Основні тенденції розвитку трудових прав у XXI ст.
8. Юридичний механізм забезпечення трудових прав працівників: поняття та структура.
9. Способи захисту трудових прав працівників: загальна характеристика.

10. Поняття, ознаки та способи самозахисту працівниками своїх трудових прав.
11. Проблеми правового регулювання організації професійних спілок.
12. Реалізація функцій професійних спілок у процесі здійснення працівниками трудових прав та інтересів.
13. Поняття міжнародно-правового регулювання праці і міжнародного трудового права.
14. Міжнародна організація праці: структура та основні напрямки діяльності.
15. Поняття, правова природа і розмежування документів, що приймаються МОП.
16. Поняття гнучких форм зайнятості і тенденція до їх розширення.
17. Поняття і види атипових трудових договорів.
18. Гнучкі форми зайнятості працівників-надомників.

6. Методи навчання

Методи навчання (гр. *methodos* — шлях пізнання, спосіб знаходження істини) — це впорядковані способи взаємопов'язаної, цілеспрямованої діяльності педагога й студентів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності.

Прийоми навчання — це складова методу, конкретні дії педагога й студентів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи тих методів.

Засоби навчання — це різноманітне навчальне обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності (книги, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби та ін.).

Говорячи про методи, прийоми й засоби навчання, треба виходити з мети виховання і навчання сучасної людини в широкому розумінні. Хибною є думка, що головне у навчанні — оволодіти якомога більшою сумою знань.

Основними завданнями дисципліни є - вивчення основних принципів та інститутів трудового права, напрямів правового регулювання трудових відносин та тісно пов'язаних з ними відносин, набуття навичок роботи з нормативними актами, вміння застосовувати набуті теоретичні знання у вирішенні практичних питань та конкретних професійних ситуацій у сфері правового регулювання трудових відносин.

Тема № 1.

Лекція-дискусія.

Практичне завдання передбачає рішення задач.

Тема № 2.

Лекція із застосуванням методики «мозкового штурму»

Семінарське завдання передбачає рішення задач, рольові ігри, інтелектуальні ігри.

Тема № 3.

Лекція із застосуванням методики «мозкового штурму».

Семінарське завдання передбачає рішення задач, рольові ігри, інтелектуальні ігри.

Тема № 4.

Лекція із застосуванням таблиця із крейдою.

Семінарське завдання передбачає рішення задач, рольові ігри, інтелектуальні ігри.

Тема № 5.

Лекція-дискусія.

Семінарське завдання передбачає рішення задач, рольові ігри, інтелектуальні ігри.

Тема № 6.

Семінарське завдання передбачає рішення задач, рольові ігри, інтелектуальні ігри.

Тема № 7.

Семінарське завдання передбачає групове рішення творчих задач.

Тема № 8.

Лекція - із застосуванням методики «ситуативного проектування».

Семінарське завдання передбачає рішення задач, рольові ігри, інтелектуальні ігри.

Тема № 9.

Лекція із застосуванням метода «незакінчене речення».

Семінарське завдання передбачає моделювання ситуативних задач рольові ігри, інтелектуальні ігри.

Тема № 10.

Лекція із застосуванням метода «незакінчене речення».

Семінарське завдання передбачає рішення задач рольові ігри, інтелектуальні ігри.

7. Перелік питань та завдань, що виносяться на підсумковий контроль

Завдання, які виносяться на складання підсумкового контролю (екзамен)

1. Поняття та правова природа трудового права.
2. Суспільні відносини, що становлять предмет трудового права України та проблеми їх визначення.
3. Особливості методу правового регулювання трудових відносин.
4. Система трудового права та підходи до її визначення.
5. Співвідношення трудового права з іншими елементами системи права України.
6. Поняття та склад трудових відносин
7. Поняття та склад тісно пов'язаних з трудовими відносинами.
8. Індивідуальні трудові правовідносини.
9. Колективні трудові правовідносини.
10. Проблеми інтеграції соціально-трудова відносин України в систему відносин, визнану МОП.
11. Проблеми формування і розвитку соціально-трудова відносин в Україні
12. Проблеми правового регулювання трудових відносин державних службовців.
13. Проблеми правового регулювання трудових відносин осіб, що працюють за кордоном.

14. Поняття, значення та класифікація функцій трудового права.
15. Захисна-виробнича, виховна; економічна-соціальна; регулятивна-захисна-охоронна функції трудового права.
16. Сучасний розвиток наукових досліджень проблеми принципів права: загальнолюдські принципи і принципи юридичні.
17. Поняття принципів трудового права, їх ознаки, класифікація та значення для правового регулювання праці.
18. Принципи, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці й ефективної зайнятості.
19. Принципи, які містять керівні засади в галузі встановлення умов праці працівників.
20. Принципи, що визначають правове регулювання трудових правовідносин працівників.
21. Принципи, що відображають головні напрями правової політики в галузі охорони здоров'я і захисту трудових прав працівників.
22. Проблемні питання суб'єктного складу трудових правовідносин.
23. Класифікація суб'єктів трудового права.
24. Головні і другорядні суб'єкти трудового права.
25. Органи нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства та органи зайнятості.
26. Органи первинної профспілкової організації (профспілкові представники) або інші органи, уповноважені представляти найманих працівників у трудових правовідносинах.
27. Особливості правового статусу працівників як суб'єктів трудових відносин.
28. Неповнолітні як суб'єкти трудового права.
29. Іноземці та особи без громадянства як суб'єкти трудового права.
30. Особливості правового регулювання праці жінок.
31. Актуальні аспекти правового статусу роботодавців у трудових відносинах.
32. Юридичні особи як суб'єкт трудового права.
33. Фізичні особи підприємці як суб'єкт трудового права.
34. Держава як суб'єкт трудового права.
35. Правові ознаки, що характеризують найману працю в Україні.
36. Визначення найманого працівника за трудовим законодавством України.
37. Особливості правового регулювання найманих працівників.
38. Особливості правового регулювання працівників подібних до найманих.
39. Особливості правового регулювання працюючих співвласників.
40. Проблеми сучасної експансії трудового права.
41. Поняття колективних відносин в сфері забезпечення правового регулювання трудових відносин.
42. Соціально-управлінські та соціально-партнерські відносин в процесі реалізації норм трудового права.
43. Сучасні погляди вчених-правників на розвиток індивідуальних та колективних відносин в сфері праці.

44. Скорочення попиту на працю.
45. Проблеми безробіття.
46. Безробіття, його показники і види.
47. Допомога по безробіттю.
48. Неформальна і нетоварна зайнятість.
49. Міжнародний досвід регулювання зайнятості.
50. Нетипові форми зайнятості.
51. Повна зайнятість за умов гнучких форм організації робочого часу.
52. Неповна зайнятість, тобто режими зайнятості неповний робочий час.
53. Тимчасові працівники.
54. Зайнятість на засадах вторинної зайнятості.
55. Зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру
56. Надомна праця.
57. Праця за викликом.
58. Дистанційна зайнятість.
59. Позикова праця (лізинг персоналу, аутстафінг персоналу, аутсорсинг персоналу).
60. Неформальна зайнятість.
61. Нереєстрована зайнятість у неформальному секторі
62. Гарантії правового захисту права на працю та відпочинок.
63. Співвідношення нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю.
64. Поняття й види режиму робочого часу.
65. Робота понад встановлену тривалість робочого дня (надурочні роботи, чергування).
66. Відсторонення від роботи і його відмінність від розірвання трудового договору.
67. Форми реалізації права на відпочинок.
68. Поняття і види відпусток.
69. Відпустки без збереження заробітної плати.
70. Порядок надання й відкликання з відпустки.
71. Поняття, ознаки і зміст трудового договору.
72. Контракт як вид трудового договору.
73. Гарантії правового захисту права на своєчасне одержання винагороди за працю.
74. Поняття заробітної плати, її структура та порядок виплати.
75. Види і суть методів регулювання оплати праці.
76. Випадки нарахування й виплати середньомісячної заробітної плати. Співвідношення понять «заробітна плата» та «оплата праці».
77. Страйк як крайній засіб вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) щодо заборгованості із заробітної плати.
78. Проблема виплати заробітної плати «у конвертах» та/або в неповному розмірі.
79. Правове регулювання державного нагляду і контролю за додержанням

законів про оплату праці.

80. Загальні засади юридичної відповідальності в трудовому праві та праві соціального забезпечення.
81. Види юридичної відповідальності у сфері соціально-трудових відносин.
82. Роль правових методів у забезпеченні трудової дисципліни.
83. Умови і підстави дисциплінарної та матеріальної відповідальності у трудовому праві.
84. Особливості цивільно-правової та адміністративної відповідальності осіб, винних у порушенні законодавства про працю та соціальний захист.
85. Відмінність матеріальної відповідальності у трудовому праві від майнової відповідальності у цивільному праві.
86. Правове регулювання кримінальної відповідальності суб'єктів трудового права та права соціального забезпечення.
87. Порядок визначення заподіяної працівником шкоди.
88. Проблемні питання відшкодування шкоди, заподіяної винною стороною трудового договору (контракту).
89. Політика України в напрямку використання європейських стандартів та зарубіжного досвіду в правовому регулюванні трудових правовідносин.
90. Проблема механізму адаптації трудового законодавства України з міжнародним правом.

8. Критерії та засоби оцінювання результатів навчання здобувачів

Контрольні заходи оцінювання результатів навчання включають в себе поточний та підсумковий контроль.

Засобами оцінювання результатів навчання можуть бути екзамени (комплексні екзамени); тести; наскрізні проекти; командні проекти; аналітичні звіти, реферати, есе; розрахункові та розрахунково-графічні роботи; презентації результатів виконаних завдань та досліджень; завдання на лабораторному обладнанні, тренажерах, реальних об'єктах тощо; інші види індивідуальних та групових завдань.

Поточний контроль. До форм поточного контролю належить оцінювання:

- рівня знань під час семінарських, практичних, лабораторних занять;
- якості виконання самостійної роботи.

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських, практичних та лабораторних занять і має на меті перевірку набутих здобувачем вищої освіти (далі – здобувач) знань, умінь та інших компетентностей з навчальної дисципліни.

У ході поточного контролю проводиться систематичний вимір приросту знань, їх корекція. Результати поточного контролю заносяться викладачем до журналів обліку роботи академічної групи за національної системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Оцінки за самостійну роботу виставляються в журналі обліку роботи

академічної групи окремою графою за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»). Результати цієї роботи враховуються під час виставлення підсумкових оцінок.

При розрахунку успішності здобувачів враховуються такі види робіт: навчальні заняття (семінарські, практичні, лабораторні тощо); самостійна робота (виконання домашніх завдань, ведення конспектів першоджерел та робочих зошитів, виконання розрахункових завдань, підготовка рефератів, наукових робіт, публікацій, розроблення спеціальних технічних пристроїв і приладів, моделей, комп'ютерних програм, виступи на наукових конференціях, семінарах та інше); контрольні роботи (виконання тестів, контрольних робіт у формі, передбаченій в робочою програмою навчальної дисципліни). Вони оцінюються за національною системою оцінювання («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Здобувач, який отримав оцінку «незадовільно» за навчальні заняття або самостійну роботу, зобов'язаний перескласти її.

Загальна кількість балів (оцінка), отримана здобувачем за семестр перед підсумковим контролем, розраховується як середньоарифметичне значення з оцінок за навчальні заняття та самостійну роботу, та для переводу до 100-бальної системи помножується на коефіцієнт **10**.

$$\begin{array}{l} \text{Загальна кількість} \\ \text{балів (перед} \\ \text{підсумковим} \\ \text{контролем)} \end{array} = \left(\begin{array}{l} \text{Результат} \\ \text{навчальних занять} \\ \text{за семестр} \end{array} + \begin{array}{l} \text{Результат} \\ \text{самостійної} \\ \text{роботи за семестр} \end{array} \right) / 2 \cdot 10$$

Підсумковий контроль. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному ступені вищої освіти або на окремих його завершених етапах.

Для обліку результатів підсумкового контролю використовується поточно-накопичувальна інформація, яка реєструється в журналах обліку роботи академічної групи. Результати підсумкового контролю з дисциплін відображаються у відомостях обліку успішності, навчальних картках здобувачів, залікових книжках. ***Присутність здобувачів на проведенні підсумкового контролю (заліку, екзамену) обов'язкова.*** Якщо здобувач вищої освіти не з'явився на підсумковий контроль (залік, екзамен), то науково-педагогічний працівник ставить у відомість обліку успішності відмітку «не з'явився».

Підсумковий контроль (екзамен, залік) оцінюється за національною шкалою. Для переводу результатів, набраних на підсумковому контролі, з національної системи оцінювання в 100-бальну вводиться коефіцієнт **10**, таким чином максимальна кількість балів на підсумковому контролі (екзамені, заліку), які використовуються при розрахунку успішності здобувачів, становить **50**.

Підсумкові бали з навчальної дисципліни визначаються як сума балів, отриманих здобувачем протягом семестру, та балів, набраних на підсумковому контролі (екзамені, заліку).

$$\text{Підсумкові бали навчальної дисципліни} = \frac{\text{Загальна кількість балів (перед підсумковим контролем)}}{\text{підсумковим контролем}} + \frac{\text{Кількість балів за підсумковим контролем}}{\text{підсумковим контролем}}$$

Здобувач вищої освіти, який під час складання підсумкового контролю (екзамен, залік) отримав незадовільну оцінку, складає його повторно. Повторне складання підсумкового екзамену чи заліку допускається не більше двох разів з кожної навчальної дисципліни: один раз – викладачеві, а другий – комісії, до складу якої входить керівник відповідної кафедри та 2-3 науково-педагогічних працівники.

Якщо дисципліна вивчається протягом двох і більше семестрів з семестровим контролем у формі екзамену чи заліку, то результат вивчення дисципліни в поточному семестрі визначається як середньоарифметичне значення балів, набраних у поточному та попередньому семестрах.

$$\text{Підсумкові бали навчальної дисципліни} = \frac{\text{Підсумкові бали за поточний семестр} + \text{Підсумкові бали за попередній семестр}}{2}$$

У цьому розділі також повинні бути розроблені чіткі критерії оцінювання здобувачів вищої освіти під час поточного контролю (*робота на семінарських, практичних, лабораторних та інших аудиторних заняттях, самостійна робота, виконання індивідуальних творчих завдань*) та підсумкового контролю. Кафедра визначає вимоги до здобувачів стосовно засвоєння змісту навчальної дисципліни, а саме: кількість оцінок, яку він повинен отримати під час аудиторної роботи, самостійної роботи. Наприклад:

Робота під час навчальних занять	Самостійна робота	Підсумковий контроль
Отримати не менше 4 позитивних оцінок	Підготувати реферат, підготувати конспект за темою самостійної роботи, виконати практичне завдання тощо	Отримати за підсумковий контроль не менше 30 балів

9. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90 – 100	Відмінно («зараховано»)	A	«Відмінно» – теоретичний зміст курсу освоєний цілком , необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані в повному обсязі, відмінна робота без помилок або з однією незначною помилкою.
82 – 89	Добре («зараховано»)	B	«Дуже добре» – теоретичний зміст курсу освоєний цілком , необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані , якість виконання більшості з них оцінено числом балів, близьким до максимального , робота з двома-трьома незначними помилками.
75 – 81		C	«Добре» – теоретичний зміст курсу освоєний цілком , практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, всі навчальні завдання, які передбачені програмою навчання, виконані , якість виконання жодного з них не оцінено мінімальним числом балів, деякі види завдань виконані з помилками , робота з декількома незначними помилками або з однією–двома значними помилками.
68 – 74	Задовільно («зараховано»)	D	«Задовільно» – теоретичний зміст курсу освоєний неповністю , але прогалини не носять істотного характеру, необхідні практичні навички роботи з освоєним матеріалом в основному сформовані, більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано , деякі з виконаних завдань містять помилки , робота з трьома значними помилками.
60 – 67		E	«Достатньо» – теоретичний зміст курсу освоєний частково , деякі практичні навички роботи не сформовані , частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконана , або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального , робота, що задовольняє мінімуму критеріїв оцінки.
35–59	Незадовільно («не зараховано»)	FX	«Умовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу освоєний частково , необхідні практичні навички роботи не сформовані , більшість передбачених програм навчання, навчальних завдань не виконано , або якість їхнього виконання оцінено числом балів, близьким до мінімального ; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання), робота, що потребує доробки
1–34		F	«Безумовно незадовільно» – теоретичний зміст курсу не освоєно , необхідні практичні навички роботи не сформовані , всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки , додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не приведе до значимого підвищення якості виконання навчальних завдань, робота, що потребує повної переробки

10. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Конституція України. -К., 2008. – 108 с.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII

3. Закон України «Про зайнятість населення» від 1 березня 1991р. від 05.07.2012 № 5067-VI.
4. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII
5. Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII.
6. Закон України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 р. № 3356-XII.
7. Закон України «Про оплату праці» від 1 травня 1995 р. № 108/95-ВР.
8. Закон України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР.
9. Закон України «Про порядок розв'язання колективних трудових спорів» від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР.
10. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999р. № 1105-XIV.
11. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. № 1533-III.
12. Закон України «Про організації роботодавців» від 22.06.2012 № 5026-VI // zakon.rada.gov.ua
13. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003.
14. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004.
15. Бойко М.Д. Трудове право України. Навчальний посібник. Курс лекцій. – К.: «Олан», 2006. - 335 с.
16. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. — 4-те вид., стер. — К.: Вікар, 2006. — 725 с.
17. Болотіна Н.Б., Чанишева Г.І. Трудове право України. – К., 2012.
18. Болотіна Н.Б. Трудове право України. - К.: ЮРІНКОМ-Інтер, 2008. - 518 с.
19. Дмитренко, Ю.П. Трудове право України : підручник / Ю.П.Дмитренко. — К.: Юрінком Інтер, 2009. — 624 с.
20. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами. – К.: Юрінком-Інтер, 2006. - 1200 с.
21. Мельник, К. Ю. Трудове право України : підручник / К Ю. Мельник. — Харків : Діса плюс, 2014. — 480 с.
22. Прилипко С. М. Трудове право : посіб. для підготовки до держ. іспиту / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко. – Х. : Право, 2016. – 212 с.
23. Стичинський Б.С., Зуб І.В., Ротань В.Г. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. – 2-е вид. доп. і перероб. - К.: А.С.К., 2008. – 1072 с.
24. Трудове право України: Академічний курс: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П.Д.Пилипенко, В.Я.Бурак, З.Я.Козак та інш.; За ред. П.Д.Пилипенка. 3-є видання, перероб. і доп. – К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 696 с.
25. Моторна І.І. Соціально-трудова відносина: формування та розвиток :

- автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 / І. І. Моторна. – К., 2009. – 20 с.
26. Цесарський Ф. А. До проблеми укладення трудових договорів в умовах дистанційної зайнятості / Ф. А. Цесарський // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 62. – С. 677-682.
27. Кохан Р.П. Нестандартна зайнятість в Україні: виклики часу // Актуальні питання інноваційного розвитку науково-практичний журнал. – Х., 2012. – С. 78-84.
28. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудовій сфері / А. Колот // Україна аспекти праці. – 2009. – №8. – С. 3-14.
29. Свічкарьова Я.В. Дистанційна робота як одна із форм атипової зайнятості / Я.В. Свічкарьова // Держава та регіони. – 2013. – №1(39). – С. 129-134.
30. Іншин М.І. Дистанційна зайнятість працівників в умовах ринкової економіки / М.І. Іншин // Форум права. – 2014. – №3. – С. 466-469.

Допоміжна:

34. Болотіна Н.Б. Трудове право України. – К.: ЮРІНКОН-Інтер, 2004. – 518 с.
35. Грекова М. Визначення поняття та ознак міжнародних трудових стандартів // Право України. – 2008. – № 4. – С. 50-53.
36. Жарков Г.М. Трудове право України: Підручник. – К.: Ленвіт, 2007. – 428 с.
37. Загальні засади галузевого права: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - Кіровоград. – 2004. – 196 с.
38. Заржецький О. Про трудові процесуальні правовідносини // Право України. – 2008. – № 3. – С. 65-67.
39. Короткін В.Г. Трудове право: прийняття на роботу і звільнення: Навч.метод. розробка. – 2-ге вид., перероб. – К.: МАУП, 2000. – 88 с.
40. Лазор Н. Договірне і централізоване регулювання умов трудового договору: вирішення проблеми//Право України.- 1998.-№ 1.-С.10.
41. Новий Кодекс України про працю, яким йому бути / З.К.Синорот, Н.М.Хуторян, Є.М.Гриценко та інші //Правова держава. - К., 1996. - Вип. 6. -Ст. 165-178.
42. Пазенок А. Сутність і способи реалізації права на страйк.: вітчизняний та світовий досвід // Право України. – 2009. – № 3. – С. 68-73.
43. Пилипенко П. Кодифікація вітчизняного трудового законодавства: проблеми та перспективи // Право України. – 2009. – № 3. – С.7-13.
44. Пилипенко П. Про концепцію трудового права України // Право України. - 1993.-№4.-С. 17-20.
45. Прокопенко В І. Предмет трудового права України: Посібник -К, 1995.- 32 с.
46. Процевський О. Новий зміст права на працю — основа формування трудового законодавства України // Право України. -1999. - № 6. - С. 101.

- 47.Процевський О. Окремі питання захисту права на заробітну плату в судовому порядку // Право України. – 2008. - № 2. – С. 64-69.
- 48.Трудове право України: Підручник / За ред.. Н.Б.Болотіної, Г.І.Чанишевої. – К.: Т-во «Знання», 2000. – 564 с.
- 49.Трудові спори : законодавство, коментар, судова практика / Упорядника: В.А.Скоробагатько, М.І.Федишин. – К.: Істина, 2000. – 432 с.
- 50.Хара В. Реформування трудових відносин за проектом Трудового кодексу України // Право України. – 2009. - № 3. – С. 22-27.
- 51.Хуторян Н.М. Матеріальна відповідальність власника перед працівником // Право України. -1993. -№ 3. - С. 21-23.
- 52.Хуторян Н. Проблеми правового регулювання відпусток у проекті Трудового кодексу України // Право України. – 2009. - № 3. – С. 35-40.
- 53.Чанишева Г. Колективні трудові відносини за проектом Трудового кодексу України // Право України. – 2009. - № 3. – С.28-34.
- 54.Юридична відповідальність в галузевому праві: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е вид., доп.й змін. – Кіровоград. – 2003. – 140 с.
- 55.Якушев І. Правосуб'єктність в теорії трудового права // Право України. – 2009.- № 3. – С. 36-40.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

- 56.<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main> (Сайт Верховної Ради України (законодавство))
- 57.<http://pravoua.com.ua/> (Сайт журналу «Право України»)
- 58.<http://www.ligazakon.ua/> (Головний правовий портал України)
- 59.<http://www.nbuv.gov.ua/> (Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського)